

MAKROÖKONOOMIKA ÜLESANNETE JA HARJUTUSTE KOGU

Koostajad:

Avo Org

Marge Sults

KÜLIM

I. RAHVAMAJANDUSE ARVEPIDAMINE

Ülevaatliku ja kooskõlastatud makroökonomilise informatsiooni peamiseks allikaks on riigi rahvamajanduse arvepidamise näitajad, mis baseeruvad *SNA (the System of National Accounts)* süsteemil. Tänapäevase arvepidamissüsteemi üheks loojaks võib pidada ameerika majandusteadlast Simon Kuznetsi (1901–1985).

Sisemajanduse koguproduktiks SKP nimetatakse riigis vaadeldava perioodi, tavaliselt ühe aasta jooksul valmistatud lõpptoodangu (see on lõpptarbimiseks, akumulatsiooniks või ekspordiks kasutatavate toodete ja teenuste) kogusummat rahalises väljenduses, sõltumata sellest, kes on toodangu valmistamisel kasutatud tootmistegurite omanik. Seega on SKP riigi residentide ja mitteresidentide majandustegevuse lõppresultaat selle riigi majandusterritooriumil vaadeldaval ajaperioodil.

Rahvuslikuks koguproduktiks RKP (GNP) nimetatakse spetsiifilise perioodi, tavaliselt ühe aasta jooksul riigi rahvusliku majanduse (riigi residentide) poolt nii riigi majandusterritooriumil kui ka väljaspool seda toodetud lõpptoodangu väärtust turuhindades.

Riigi residentiks nimetatakse institutsioonilist üksust (inimest, ettevõtet), mille majanduslike huvide keskus on seotud riigi majandusterritooriumiga ühe aasta või pikema aja jooksul. Majandusterritooriumi moodustavad riigi valitsuse poolt hallatav geograafiline territoorium, samuti õhuruum, territoriaalveed, mandrilava ja territoriaalsed enklavid.

RKP sisaldab lisaks SKP-le välismaal teenitud esmaseid netotulusid riigi residentidele kuuluvate tootmistegurite (kapital, tööjõud) kasutamisest. Esmased netotulud (netosissetulekud) on teistest riikidest saadud esmased tulud, miinus teistele riikidele makstud esmased tulud, näiteks palk koos sotsiaalkindlustusmaksudega, tootmise ja impordi maksude ning sub-siidiumide vahe, omanditulud.

$$\text{RKP} = \text{SKP} + \text{netotulud välismaalt}$$

$$\begin{array}{l} \text{Kasutada olev} \\ \text{kogurahvatulu} \end{array} = \text{RKP} + \text{jooksvad netoülekanded välismaalt}$$

Jooksvateks netoülekanneteks on residentide poolt saadud ja mitteresidentidele makstud summade vahe, kusjuures ülekantavad summad ei ole seotud mingi tootliku ressursi müügiga (näiteks firmade pensionid, stipendiumid, autasud jne).

Kuna sisemajanduse koguprodukt on samaaegselt nii kogutoodangu kui ka sissetuleku mõõt, saab arvepidamises koguprodukti arvutada kolmel meetodil: kulutuste ehk tarbimismeetodil, saadud tulu ehk sissetulekute meetodil või tootmis- ehk lisandväärtusmeetodil, kusjuures erinevate meetoditega leitud koguprodukti arväärtused peavad olema võrdsed.

Kulutuste ehk **tarbimismeetod** on kaudne meetod, mis arvestab lõpp-tarbimise toodetele ja teenustele tehtud kogukulutusi, liites kokku kodumajapidamiste KMP eratarbimiskulutused C, kodumaised koguerainvesteeringud I, avaliku sektori tarbimiskulutused G ning netoeksporti (puhas-eksporti ehk eksport X – import M). Selle meetodi kohaselt on

$$SKP = C + I + G + (X - M)$$

Saadud tulu ehk **sissetulekute meetodi** kohaselt võrdub koguprodukt tootmistegurite omanike esmaste teguritulude summaga ehk rahvatuluga, millele on liidetud amortisatsioon (põhivara kulum) ja kaudsed netomaksud (kaudsed maksud miinus subsiidiumid). **Rahvatulu RT (NI)** on töötasude ja palkade (koos sotsiaalkindlustusmaksetega), renditulude, netointresside ja ettevõtete poolt teenitud kasumite summa. Kasumi osadeks korporatiivsetes ettevõtetes on aktsionäridele makstavad dividendid, ettevõttesse jääv jaotamata kasum ja riigile makstavad korporatiivsed kasumimaksud. Mittekorporatiivsete ettevõtete kasum esineb omanikutuluna. Kaudseteks maksudeks loeme SKP arvestuse seisukohast näiteks käibemaksu, aktsiise, tollimaksu, samuti maamaksu, saastemaksu, omandimakse, riigilõivusid, tegevusloamakse jt.

SKP arvutamisel **tootismetodil** leitakse lõpphüviste väärtus riigi majandusterritooriumil tegutsevate tootjate lisandväärtuste summana, pluss netomaksud toodetele, mida ei ole arvestatud kogutoodangu väärtustamisel. Kõigi majandusharude summaarne lisandväärtus peab olema võrdne kõigi lõpptoodete ja -teenuste väärtusega, milliseid müüakse ja ostetakse tarbimiseks, mitte aga edasiseks töötlemiseks või edasimüümiseks ehk SKP-ga. SKP-sse ei kuulu vahetooted ja -teenused.

SKP (ja RKP) mõõdab ainult seaduslikke turutehinguid, seega ei näita SKP üldjuhul varimajanduse osa inimeste heaolus. Reeglina ei võta SKP arvesse ka inimeste poolt tasuta üksteisele osutatavaid teenuseid ja üleanatavaid hüviseid, see on turuvälist mitterahalist majandust. Probleeme tekitab toodangu sotsiaalse hinna määratlemine koguprodukti abil, sest SKP on puhtalt majandustegevuse, mitte aga heaolu mõõt.

Koguprodukti arvutustel peame eristama **nominaalset** (rahalist) ehk **jooksvates** või praegu kehtivates hindades ning **reaalset** ehk **püsivhindades** (konstantsetes hindades) arvutatud SKP-d. Inflatsiooni tõttu kasvab nominaalne SKP kiiremini kui reaalne ehk baasaasta võrreldavates hindades arvutatud SKP.

$$\text{Reaalne SKP} = (\text{nominaalne SKP} / \text{SKP deflaator}) 100$$

LEIDKE IGALE MÕISTELE VASTAV MÄÄRATLUS

Mõiste	Määratlus
1. Kapitali amortisatsioon	a. on kogutoodangu väärtus, millest on maha arvatud teistelt tootjatelt hangitud tootmistegurite väärtus
2. Kasutatav tulu (sissetulek) Y_d	b. on näiteks aktsiisi-, käibe- ja kinnisvaramaks
3. Sisemajanduse koguprodukt SKP	c. on ettevõtte valmistoodangu ja tootmissisendite varud
4. Kodumaised koguerainvesteeringud	d. on arvutatavad (kodu)majapidamiste kulutustena kestvus- ja mittekestvuskaupadele ning teenustele
5. Kaudsed (äri)maksud	e. on aasta jooksul riigi majandusterritooriumil residentide ja mitteresidentide poolt valmistatud lõpptoodangu väärtus turuhindades
6. Varud	f. on tuluülekanded, millede puhul saaja ei pea neid tagasi maksma või vastuteenet osutama
7. Sisemajanduse puhasprodukt SPP	g. on väljendatavad kulutustena uute tootmisvahendite hankimiseks ja ehitustegevuseks ning muutustena varudes
8. Eratarbimiskulutused	h. väljendub kulutustes äratarbitud kapitalikaupade asendamiseks
9. Tulusiirded (transferid)	i. võrdub SKP miinus kapitali tarbimiskulu (amortisatsioon)
10. Lisandväärtus	j. võrdub isiklik tulu (sissetulek) miinus isiklikud netomaksud

ÕIGE – VALE. TEHKE VALE ÕIGES!

- 11. Rahvuslik koguprodukt RKP on mingi perioodi, tavaliselt ühe aasta jooksul rahvusliku majanduse (residentide) poolt riigi majandusterritooriumil ja ka väljaspool seda valmistatud lõpptoodete ja -teenuste väärtus turuhindades.
- 12. Sisemajanduse koguprodukti SKP saab väljendada voomuutujana, hinnates valmistatud hüviste hulka kindlal ajamomendil.
- 13. Lõpptoodanguks võime lugeda mingi perioodi tooteid ja teenuseid, mida kasutatakse kas lõpptarbimiseks, akumulatsiooniks või ekspordiks, mitte aga edasiseks töötlemiseks või edasimüügiks.
- 14. Potentsiaalne koguprodukt on selline arvestuslik kogutoodang, mida oleks võimalik toota, kui ühiskond suudaks täielikult ja efektiivselt ära kasutada kõiki olemasolevaid ning kättesaadavaid tootmistegureid.
- 15. Netoinvesteeringud väljendavad kapitalikaupade lisandumist, olles uued investeeringud, mis jäävad üle asendusinvesteeringutest.
- 16. Rahvamajanduse arvepidamises peame selgelt eristama nominaalset ehk jooksevhindades ja reaalselt ehk püsivhindades arvutatud sisemajanduse koguprodukti.

26. Muutused lõpptoodangu kvaliteedis:
- a) on üks põhjustest, miks erinevad sisemajanduse koguprodukt SKP ja rahvuslik koguprodukt RKP;
 - b) suurendavad rahvatulu, kuid mitte SKP-d;
 - c) ei kajastu otseselt SKP-s, kui seda ei kajasta lõpptoodangu turuhindade muutus;
 - d) kajastuvad kogutoodangus, kui jooksevhinnad arvutatakse ümber püsivhindadeks;
 - e) põhjustavad varuinvesteeringute suurenemist.
27. Millist maksu alljärgnevatest **ei loeta** tavaliselt kaudseks maksuks, kas
- a) käibemaksu (müügitaksu),
 - b) aktsiisimaksu,
 - c) kinnisvaramaksu,
 - d) tulumaksu või
 - e) tollimaksu?
- ✓ 28. Sisemajanduse puhasprodukt võrdub:
- a) kogurahvatulu, miinus kaudsed maksud;
 - b) aasta jooksul valmistatud vahetoodete ja -teenuste turuväärtuse summaga;
 - c) sisemajanduse kogutoodang, miinus amortisatsioon;
 - d) isiklik tulu, miinus isiklikud netomaksud;
 - e) netoekspordiga.
29. Isikliku tarbimise kulutuste ja isiklike säästude summa:
- a) võib olla suurem või väiksem kasutatavast tulust,
 - b) võrdub isikliku kasutatava tuluga,
 - c) võrdub rahvatuluga,
 - d) peab olema sama suur kui tulusiirded,
 - e) võrdub netoinvesteeringutega.

TEHKE ÕIGE VALIK (0 kuni 4 õiget vastust)

- ✓ 30. Rahvamajanduse arvepidamises loetakse investeeringuteks:
- a) ettevõtete kulutusi uute masinate ja seadmete muretsemiseks,
 - b) muutusi kaubavarudes,
 - c) kodumajapidamiste kulutusi lastele hariduse andmiseks,
 - d) ettevõtete aktsiate ning võlakirjade ostmist,
 - e) kulutusi uusehituseks,
 - f) kulutusi pruugitud kapitalikaupade ostmiseks.
31. Korporatsioonide kasumite alla kuuluvad:
- a) mittekorporatiivsete ettevõtete tulu,
 - b) dividendid,
 - c) jaotamata kasum,
 - d) netointressid,
 - e) kasumimaksud,
 - f) rendid.
32. Sisemajanduse koguprodukt SKP:
- a) mõõdab ainult riigi kodanike ja ettevõtete majandustegevuse tulemusi;
 - b) võrdub residentide tootmisprotsessis saadud sissetulekutega;
 - c) on riigi kõikides majandussektorites loodud lisandväärtuste summa;
 - d) mõõdab riigi territoriaalsetes piirides valminud lõpptoodangu väärtust;
 - e) on voomuutuja;
 - f) võrdub eratarbimiskulutuste, kodumaiste erainvesteeringute, avaliku sektori kulutuste ja netoekspordi summaga.

33. Avaliku sektori (valitsuse) kulutused sisaldavad:
- keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste kaupade ja teenuste ostusid;
 - tulusiirdeid, see on mitmesuguseid valitsuse ülekandeid ja subsidiume;
 - riigivõla intresse;
 - riiklikke kulutusi haridusele, tervishoiule jne;
 - riiklikke ja kohalikke makse;
 - avaliku sektori töötajate palkasid.

34. Rahvatulu RT:

- võrdub kodumajapidamiste tarbimiskulutuste ja säästude summaga,
- on majandussubjektide poolt tootmisprotsessis teenitud esmaste teguri-
tulude summa,
- võrdub RKP – (amortisatsioon + kaudsed netomaksud),
- võrdub palgad + rendid + netointressid + korporatiivsed kasumid + mitte-
korporatiivsete ettevõtete tulu,
- võrdub sisemajanduse puhasprodukt – amortisatsioon,
- võrdub subsidiumide ja dotatsioonide summaga.

LAHENDAGE ÜLESANDED

35. Tabelis on esitatud andmed nominaalse SKP kohta (jooksevhindades, miljardit krooni), hinnaindeks (protsentides) ja reaalse SKP (1991. aasta püsivhindades, miljardit krooni). Täitke tabeli lüngad, kui 1991. aasta on baasaasta.

Aasta	Nominaalne SKP	Hinnaindeks (SKP deflaator)	Reaalne SKP
1989	120		150
1990	135	90	
1991	150	100	
1992	180	106	
1993		110	200
1994	275		250
1995		125	300
1996		130	300
1997	500		400

36. Mikrolandia väikeriigi rahvamajanduslik arvepidamine on järgmine:

sisemaised erainvesteeringud	666,1
eksport	363,2
isiklikud netomaksud	498,2
kohalike omavalitsuste ostud	467,7
kapitali tarbimiskulu (amortisatsioon)	441,4
import	451,0
eratarbimiskulutused	2606,1
keskvalitsuse ostud	364,8
isiklik tulu (sissetulek)	3298,5

Arvutage toodud lähteandmete abil:

- sisemajanduse koguprodukt SKP,
- sisemajanduse puhasprodukt SPP,
- isiklikud säästud.

37. Sisemajanduse koguprodukti võib arvutada, kasutades kas sissetulekute (ehk saadud tulude) või kulutuste (ehk tarbimis-)meetodit. Millised osad all-loetletutest on vajalikud sissetulekute (tähistame tähega S) ja millised kulutuste meetodi (K) kasutamisel:
- eksport,
 - rent,
 - kaudsed netomaksud,
 - eratarbimiskulutused,
 - palgad,
 - sisemaised erainvesteeringud,
 - mittekorporatiivsete ettevõtete tulu,
 - avaliku sektori kulutused,
 - korporatsioonide kasumid,
 - amortisatsioon,
 - import,
 - netointressid?
38. Seostage rahvamajandusliku arvepidamise põhilised agregaatnäitajad nende määratlustega

Agregaatnäitaja	Määratlus
1. SKP (<i>GDP</i>)	a. isiklik tulu pärast isiklike netomaksude mahaarvamist, see on tulu, mida kodumajapidamised saavad kasutada kas tarbimiseks või säästmiseks
2. RKP (<i>GNP</i>)	b. sisemajanduse koguprodukt turuhindades, millele on liidetud netotulud välismaalt, see on välismaalt saadud ja välismaale makstud esmaste tulude vahe
3. RPP (<i>NNP</i>)	c. vaadeldava ajavahemiku jooksul residentide ja mitteresidentide poolt riigi majandusterritooriumil valmistatud lõpptoodangu turuväärtus
4. Kasutada olev kogurahvatulu (<i>GNDI</i>)	d. sissetulekud, mida kodumajapidamised tegelikult saavad enne otseste maksude tasumist
5. Isiklik tulu (<i>PI</i>)	e. riigi residentide poolt loodud lõpptoodete ja -teenuste turuväärtus, millest on maha arvatud ära kulutatud tootmisvahendite korvamiseks tehtavad kulutused (amortisatsioon)
6. Kasutatav tulu <i>DPI</i>) Y_d	f. riigi sisemajanduse koguprodukt, millele on liidetud nii netotulud välismaalt kui ka jooksvad netoülekanded välismaalt, see on residentide poolt saadud ja mitteresidentidele makstud summade vahe

- ✓✓✓ 39. Makrolandia rahvamajandusliku arvepidamise põhinäitajad olid 2000. aastal järgmised:

eratarbimiskulutused	480 miljonit
avaliku sektori kaupade ja teenuste ostud	200 miljonit
kapitali tarbimiskulu (amortisatsioon)	40 miljonit
kapitalikaupade (tootmisvahendite) ostud	120 miljonit
muutused kaubavarudes	20 miljonit
valitsuse tulusiirded kodumajapidamistele (transferdid)	80 miljonit
korporatsioonide jaotamata kasumid	30 miljonit
isiklikud maksud	60 miljonit
palgad, töötasud	350 miljonit
kaudsed (äri)maksud	10 miljonit
netoeksport	20 miljonit
korporatsioonide kasumimaksud	15 miljonit
töötuse vastane kindlustus	20 miljonit
esmased netotulud välismaalt	-25 miljonit

Arvutage:

- a) sisemajanduse koguprodukt SKP, b) rahvuslik koguprodukt RKP,
c) rahvuslik puhasprodukt RPP, d) rahvatulu RT.

- ✓✓✓ 40. Libertaania rahvamajanduse arvepidamine sisaldab järgmisi näitajaid (miljonites), kusjuures netosissetulek välismaalt on 0:

palgad, töötasud	800
eratarbimiskulutused	900
mittekorporatiivsete ettevõtete tulu	100
koguinvesteeringud	150
korporatiivsed kasumid	100
renditulud	75
netointressid	75
avaliku sektori ostud	200
eksport	100
import	50
kaudsed maksud	75
tulusiirded kodumajapidamistele	50
üksikisiku tulumaks	100
korporatsioonide jaotamata kasum	50
korporatsioonide kasumimaksud	25
amortisatsioon	75

Arvutage:

- a) sisemajanduse koguprodukt SKP tarbimismeetodil,
b) sisemajanduse koguprodukt SKP sissetulekute meetodil,
c) rahvatulu RT,
d) isiklik netomaks,
e) rahvuslik puhasprodukt RPP,
f) kasutatav tulu,
g) ettevõtete aktsionäride dividendid.

- ✓ 41. Kalapüügiga tegelev ühistu kulutas töötajatele palkade maksmiseks 700 000 krooni, paatide ja püügivahendite ostuks ning remondiks 200 000 krooni ja mootorikütuse ostmiseks 100 000 krooni. Ühistu kogutulu kalade müügist oli 1 100 000 krooni. Kui suur on ühistus loodud lisandväärtus?

KOMMENTEERITUD VASTUSED MAKROÖKONOOMIKA ÜLESANNETE JA HARJUTUSTE KOGULE, Külim, 2001

ptk I. RAHVAMAJANDUSE ARVEPIDAMINE lk 5-12

1.h 2.j 3.e 4.g 5.b 6.c 7.i 8.d 9.f 10.a

11. ÕIGE

12. VALE, *voomuutuja* hindab hüviste hulka kindlal *ajaperioodil*, nn *varumuutuja* aga kindlal *ajamomendil*

13. ÕIGE, NB! *toodang* = *tooted* + *teenused*

14. ÕIGE

15. ÕIGE, *koguinvesteeringud* = *neto- ehk puhasinvesteeringud* + *asendusinvesteeringud* (ärakulutatud kapitali väärtus ehk amortisatsioon)

16. ÕIGE, *nominaalne* ehk jooksevhindades ehk antud ajaperioodil kehtivates (kehtinud) hindades; *reaalne* ehk püsivhindades ehk mingi baasperiоди (baasaasta) võrreldavates hindades

17. VALE, *kogutoodangust* arvestatakse maha **vahetoodang**

18. VALE, *summaarne lisandväärtus* peab olema **võrdne** lõpptoodanguga (lõpptoodete ja – teenustega)

19. VALE, *tasuta osutatavaid teenuseid* ja *üleantavaid hüviseid SKP (RKP)* ei arvesta

20. e

21. b

22. d

23. b

24. d, *vahetoodangu väärtus* ühe mööblipadja kohta on 20 kr porolooni + 40 kr mööbliriidet = 60 krooni, selliselt on lisand(unud)väärtus ehk väärtuskasv $120 - (20+40) = 60$ krooni ühe mööblipadja kohta

25. a, kui üldine hinnatase tõusis 20%, siis SKP deflaator on 120, selliselt on reaalne (püsivhindades arvutatud) $SKP = [\text{nominaalne SKP} / \text{SKP deflaator}] \times 100 = [36 / 120] \times 100 = 30$ miljardit

26. c

27. d

28. c

29. b

30. abe 31. bce 32. cdef 33. adf 34. bcd

35. *nominaalne SKP* = (*reaalne SKP* × *SKP deflaator*) / 100, seega 1993.a. 220, 1995.a. 375, 1996.a. 390; *hinnaindeks* ehk *SKP deflaator* = (*nominaalne SKP* / *reaalne SKP*) × 100, seega 1989.a. 80, 1994.a. 110, 1997.a. 125; *reaalne SKP* = (*nominaalne SKP* / *SKP deflaator*) × 100, seega 1990.a. 150, 1991.a. 150, 1992.a. 170

36. a) **4016,9**, *SKP* arvutatakse kulutuste (ehk tarbimise meetodil) $C+I+G+(X-M)$, seega $SKP = 2606,1 + 666,1 + (467,7 + 364,8) + (363,2 - 451,0) = 4016,9$ NB! avaliku sektori kulutused $G = \text{keskvalitsuse ostud} + \text{kohalike omavalitsuste ostud}$; *neto- ehk puhaseksport* on alati eksport X – import M , arvuliselt $363,2 - 451,0 = -87,8$

b) **3575,5** *sisemajanduse puhasprodukt* on koguprodukt mis „puhastatud” amortisatsioonist ehk $SPP = 4016,9 - 441,4 = 3575,5$

c) **194,2**, *isiklike säästude* arvutamiseks peame teadma kasutatavat tulu Y_d , sest $Y_d = C + S$, seega $S = Y_d - C$; kasutatav tulu $Y_d = Y - (TX - TR)$, kus $TX - TR$ on (isiklikud) netomaksud, $Y_d = 3298,5 - 498,2 = 2800,3$, seega $S = 2800,3 - 2606,1 = 194,2$

37. sissetulekute meetod S bcegil ja kulutuste meetod K adfhk

38. 1.c 2.b 3.e 4.f 5.d 6.a

39. a) **840**, *SKP* arvutuseks valime kulutuste ehk tarbimismeetodi, sest teiste meetodite rakendamiseks ei ole kõiki andmeid!; $SKP = C + I + G + (X - M) = 480 + (120 + 20) + 200 + 20 = 840$; NB! sisemaised koguerainvesteeringud I on kapitalikaupade (tootmisvahendite) ostud ehk püsiinvesteeringud + muutused kaubavarudes (ehk varuinvesteeringud), ülesandes ei ole eraldi välja toodud andmeid ehitusinvesteeringute kohta, mis samuti kuuluvad koguinvesteeringute hulka!

b) 815, $RKP=SKP+\text{esmased netotulud (netosissetulekud) välismaalt}$, seega $RKP=840-25=815$
 c) 775, rahvuslik puhasprodukt $RPP=RKP-\text{amortisatsioon}=815-40=875$;
 d) 765, rahvatulu $RT=RKP-\text{amortisatsioon}-\text{kaudsed ärimaksud}=RPP-\text{kaudsed ärimaksud}=775-10=765$

40. a) 1300 tarbimis- ehk kulutuste meetodil $SKP=C+I+G+(X-M)$, seega
 $SKP=900+150+200+100-50=1300$;

b) 1300 sissetulekute ehk tulude meetodil on koguprodukt kõigi esmaste tootmistegurite tulude summa+ kaudsed ärimaksud + amortisatsioon,

NB! Antud ülesandes $RKP=SKP$, sest netosissetulek (netotulud) välismaalt =0;

$SKP=(800+100+100+75+75)+75+75=1300$;

Koguprodukti arvutamisel erinevatel meetoditel peavad arvulised tulemused olema ühesugused!

c) 1150 , $RKP=SKP$, rahvatulu $RT=RKP-\text{kaudsed ärimaksud}-\text{amortisatsioon}=1300-75-75=1150$;

d) 50 netomaksud on maksud, millest on lahutatud tulusiirded ehk transferdid, seega
 $TX-TR=100-50=50$;

e) 1225, $RPP=\text{puhasprodukt on koguprodukt}-\text{amortisatsioon}=1300-75=1225$;

f) 1025 kasutatava tulu leidmiseks peame kõigepealt teadma isiku (kodumajapidamise) tasemel saadavaid kogutulusi Y, need on **tootmistegurite omanike esmased tulud**, seega

$Y=\text{palgad}+\text{mittekorporatiivsete ettevõtete tulu (omanikutulu)}+\text{renditulud}+\text{intressitulud}+\text{dividendid} =$
 $=800+100+75+75+25=1075$; isiklikest kogutuludest Y tuleb lahutada isiklikud netomaksud, et saada kasutatav tulu, seega $Y_d=Y-(TX-TR)=1075-(100-50)=1025$;

g) 25 kuna korporatiivsed kasumid koosnevad kolmest allosast, so aktsionäridele makstavad dividendid, jaotamata kasum ning korporatsioonide kasumimaksud, siis dividendid=korporatiivsed kasumid – jaotamata kasum – kasumimaksud=100-50-25=25

41. 800 000 krooni, lisandväärtus on koguprodukti väärtus – vahetoodangu väärtus, vahetoodanguks on paatide ja püügivahendite ostuks kulutatud summad ning mootorikütuse ostmise, sest neid ei ole kalapüügiga tegelev ühistu ise valmistanud, seega ühistus loodud lisandväärtus =
 $=1100000-(200000+100000)=800000$ krooni

MAKROÖKONOOMIKA ÜLESANNETE JA HARJUTUSTE KOGU

**Koostajad:
Avo Org
Marge Sults**

KÜLIM

IX. INFLATSIOON

Inflatsiooniks nimetatakse keskmise hinnataseme püsivat tõusu. Keskmise hinnataseme muutuste mõõtmiseks kasutatakse hinnaindeksid, millest levinumad on üldine hinnaindeks e SKP deflaator (vt I pt), tarbijahinnaindeks ja tootjahinnaindeks. Hinnaindeksid võimaldavad arvutada mingi majandusnäitaja reaalkväärtuse, kui selle näitaja nominaalkväärtus on teada.

$$\text{Reaalkväärtus} = (\text{nominaalkväärtus} / \text{hinnaindeks}) \cdot 100$$

Tarbijahinnaindeks THI mõõdab uuritava perioodi tüüpilise tarbija fikseeritud kaaludega ostukorvi maksumuse muutust, võrreldes baasperioodi ostukorvi maksumusega.

$$\text{THI} = (\text{uuritava perioodi ostukorvi maksumus} / \text{baasperioodi ostukorvi maksumus}) \cdot 100$$

THI võib inflatsiooni üle hinnata, sest et ta ei võimalda operatiivselt arvesse võtta kaupade kvaliteedi ja tarbijate ostuharjumuste muutust (kaalude muutust) ning tarbijate ümberlülitumist asenduskaupadele.

Inflatsioonimäär π väljendab hinnaindeksi protsentuaalset muutust ja on sellega hinnataseme kasvutempo väljendaja. Nii näiteks saab leida uuritava perioodi tarbijahindade protsentuaalse muutuse järgmiselt:

$$\text{inflatsioonimäär } \pi = [(\text{uuritava perioodi THI} - \text{baasperioodi THI}) / \text{baasperioodi THI}] \cdot 100.$$

Kui on teada inflatsioonimäär π ja nominaalnäitaja protsentuaalne muutus, nt nominaalpalga muutus ΔW , siis ligikaudse reaalnäitaja protsentuaalse muutuse, antud juhul reaalkväärtuse muutuse Δw , saame $\Delta w = \Delta W - \pi$.

Inflatsioonimäära järgi eristatakse mõõdukat inflatsiooni – hinnatõus on väljendatav ühekohalise arvuga aastas, galopeeriva inflatsiooni puhul on hinnatõus väljendatav vähemalt kahekohalise arvuga aastas ja hüperinflatsiooni puhul on inflatsioonimäär üle 50% kuus.

Inflatsiooni kaks peamist liiki on nõudlusinflatsioon ja pakkumispoolne e kuluinflatsioon.

Nõudlusinflatsioon tekib, kui kogunõudlus kasvab kiiremini kui kogupakkumine. Lisaks erasektori nõudluse kasvule võib nõudlusinflatsiooni tekitada ka ekspansiivne raha- või fiskaalpoliitika. Tavaliselt tekib selline inflatsioon seda tõenäolisemalt, mida lähemal on majandus täishõivele. Lühiperioodil soodustab mõõdukas inflatsioon kogutoodangu kasvu. Graafiliselt kujutatakse nõudlusinflatsiooni tekkimist kogunõudluse AD kõvera nihkega paremale.

Kuluinflatsioon (pakkumispoolne inflatsioon) tekib tootmiskulude järsu kasvu tõttu. Sagedasemad kuluinflatsiooni põhjused on tooraine hindade tõus, palkade liiga kiire tõus võrreldes tööviljakuse kasvuga, riiklikult

reguleeritud hindade kasv (administratiivsete hindade inflatsioon) ja kaudsete maksude tõstmine. Lühiperioodil väheneb kulude kasvu tõttu kogutoodangu maht. Graafiliselt kujutatakse sedalaadi inflatsiooni tekkimist kogupakkumise AS kõvera nihkega vasakule.

Struktuurne inflatsioon tekib kogunõudluse struktuuri muutumise tõttu, millele kogupakkumine reageerib aeglaselt, kuna ressursside liikumine ühest tootmisharust teise vajab aega ja kui palgad ning hinnad on alanevise suhtes jäigad.

Varjatud inflatsioon esineb siis, kui administratiivsete tõkete tõttu hinnatase ei muutu, kuid kaupade kvaliteet halveneb ja tekib kvaliteetsete kaupade defitsiit.

Oodatud (õigesti prognoositud) ja **ootamatu inflatsiooni** erinevus seisneb selles, et esimesel juhul on inflatsiooni põhjustatud kulud väiksemad, kuna majandusagendid on suutnud vastavalt inflatsioonile kohandada hindu ja palkasid. Pidev inflatsioon harjutab majandusagente käituma inflatsiooni ennetavalt ja stereotüüpne inflatsiooniga kohandumine tekitab inertse ehk baasinflatsiooni.

Inflatsiooni ülekandumist ühest sfäärist teise nimetatakse inflatsiooni-spiraaliks. Sagedamini esinevad **inflatsioonispiraalid** on hinnad-palk-hinnad, hinnad-intressid-hinnad, hinnad-hinnad, hinnad-valuutakurss-hinnad. Nii viib hinnad-palk-hinnad-spiraali puhul kõigepealt nõudluse kasv hinnad üles, mille tõttu tuleb tõsta palku, mis omakorda suurendab nõudlust ja põhjustab uuesti hindade tõusu.

Inflatsiooni kuludeks on jõukuse ümberjaotumine nende kahjuks, kelle nominaaltulude kasv jääb inflatsioonist maha, raha hoiustamise pidurdumine, sagedasest hindade ümberarvestamisest tekkinud kulud (menüükulud) ja suhteliste hindade muutumine (moonutuskulud). Inflatsiooni positiivseks küljeks on võimalus viia majanduses kergemini läbi struktuuri-muutusi, kuna ta stimuleerib nõudlust.

Inflatsioonile vastupidine nähtus on **deflatsioon** – keskmise hinnataseme püsiv alanemine, mida ei tohiks segamini ajada inflatsioonitempo aeglustumisega, mida kutsutakse **disinflatsiooniks**.

LEIDKE IGALE MÕISTELE VASTAV MÄÄRATLUS

Mõiste	Määratlus
1. Inflatsioon 	a. on rahas mõõdetud muutujad, mida on korri-geeritud üldise hinnataseme muutustega ehk näitajate nominaalväärtused on jagatud hinna-indeksiga
2. Viletsuse e diskom-fordi indeks	b. on üldise hinnataseme langus pikema aja vältel
3. Reaalväärtused	c. tekivad, kuna inflatsiooni tõttu muutuvad eri hüviste hinnad erineva kiirusega, mis muudab relatiivseid hindasid ja raskendab majanduslike otsuste tegemist
4. Hüperinflatsioon 	d. on üldise hinnataseme pidev suurenemine
5. Hiiliv inflatsioon 	e. mõõdab toodete ja teenuste hulgihindade tase-me muutusi
6. Deflatsioon 	f. on aeglane ja vaevumärgatav hinnatõus, mille korral toimub majanduse aktiivne areng
7. Tarbijahinnaindeks 	g. on arvutatav inflatsioonimäär ja töötusemäär summana
8. Inflatsiooni moo-nutuskulud	h. on majandusmuutuja väärtus jooksevhindades
9. Tootjahinnaindeks	i. mõõdab keskmise tarbija fikseeritud kaaludega ostukorvi kuuluvate kaupade ja teenuste hin-dade muutust baasperioodi suhtes
10. Nominaalväärtus	j. on väga kiire üldise hinnataseme tõus ja raha ostujõu vähenemine, mille klassikalisteks näi-deteks on I maailmasõja järgsed Saksamaa ja Austria

ÕIGE – VALE. TEHKE VALE ÕIGES!

11. Inflatsiooni kaks peamist liiki on nõudlusinflatsioon ja kuluinflatsioon.
- 12. Inflatsioonimäär on ühe perioodi üldise hinnataseme protsentuaalne muutus võrreldes teise perioodi (baasperioodi) hinnatasemega.
- 13. Reaalpalk näitab nominaalse ehk rahapalga tegelikku ostuvõimet ja saadakse nominaalpalga korrutamisel hinnaindeksiga.
14. Inertne ehk baasinflatsioon on pidev inflatsioon, millega majanduses osalejad kohanevad, püüdes ennetada inflatsiooni mõjusid, ja mis kestab seni, kuni mingid majanduslikud näitajad muutuvad.
15. Ootamatu ehk ettenägematu inflatsiooni kahju seisneb selles, et ta suurendab võetud laenu reaalväärtust.
- 16. Nõudlusinflatsioon on tootmiskulude kasvust põhjustatud inflatsioon, mis võib tekkida negatiivse pakkumisvapustuse (näiteks toorainehindade tõus maailmaturul) või palgatingimuste muutumise (näiteks ametiühingud nõuavad kõrgemat miinimumpalka) tõttu.

17. Liigse kogupakkumise põhjuseks võivad olla nii välised kui ka kodumaised nõudlusšokid ja ringlusse suunatud rahavaru liigne kasv või valitsuse kulutused, mis ületavad maksutuluseid.
18. Varjatud ehk allasurutud inflatsiooni iseloomustab hinnataseme püsivuse juures kaupade ja teenuste kvaliteedi halvenemine ja/või sortimendi ahenemine.
19. Nõudlusinflatsioon on liignõudlusest põhjustatud üldise hinnataseme tõus, mille tulemusena kogunõudlus suureneb veelgi.
20. Kui kauba X relatiivne hind kauba Y suhtes (P_x / P_y) tõusis, siis võis selle põhjuseks olla X-i nominaalhinnaga suurem tõus võrreldes Y-i nominaalhinnaga tõusuga.

TEHKE ÕIGE VALIK (ainult üks õige vastusvariant)

21. Kogunõudluse kiirem kasv lühiperioodil võrreldes kogupakkumise kasvuga ei ole:
- deflatsiooniline kasv,
 - kogutoodangu kasv,
 - üldise hinnataseme tõus,
 - töötusemäära alanemine,
 - üleüldine puudujääk, kui kogu majanduses kasutatakse hinnalage.
22. Reaalsissetulek:
- võrdub alati nominaaltuluga,
 - võrdub nominaalsissetuleku ja tarbijahinnaindeksi jagatisega,
 - kujutab endast inflatsiooni tõttu kaotatud tulu osa,
 - on alati väiksem kui reaalpalk,
 - võrdub nominaalpalga ja tarbijahinnaindeksi jagatisega.
23. Hüperinflatsiooni korral on üldine hindade tõus:
- suurem kui 10% kuus,
 - suurem kui 10% aastas,
 - suurem kui 50% kuus,
 - suurem kui 50% aastas,
 - vähemalt ühekohaline protsentuaalne kasv aastas.
24. Nõudlusinflatsiooni põhjuseks võib olla:
- nafta hinna tõus maailmaturul,
 - reaalsissetulekute vähenemine,
 - üleujutus, põud või mõni muu looduskatastroof,
 - avaliku sektori kulutuste järsk kasv,
 - tootmiskulude tõus tööstuses.
25. Kui ettevõtted lisavad oma kaupade hindadele hinnalisandi, et kompenseerida inflatsiooniga kaasnevaid riske, iseloomustab see esmajoones inflatsiooni:
- menüükulusid,
 - eskalatsioonikulusid,
 - hõõrdekulusid,
 - moonutuskulusid,
 - baastaset.

26. Kui raha pakkumine kasvab kiiremini pakutavate hüviste hulgaga võrreldes või kui riigi majanduses, mis on lähenemas täishõive tasemele, kulutab valitsus rohkem, kui on saadavad maksutulud, on tegemist:
- kuluinflatsiooniga,
 - administratiivsete hindade inflatsiooniga,
 - struktuurse inflatsiooniga,
 - majandusootustest tingitud inflatsiooniga,
 - nõudlusinflatsiooniga.
27. Tarbimise suurenemine võib põhjustada inflatsiooni, kui:
- valitseb täishõive,
 - tegelik SKP võrdub potentsiaalse SKP-ga,
 - tööjõu hulk kasvab,
 - sellega kaasneb tootmiskulude alanemine,
 - õiged on vastusvariandid a ja b.
28. Tarbijahinnaindeks näitab tegelikkusest kõrgemat inflatsioonitaset, kui:
- tarbitavate hüviste kvaliteet paraneb,
 - tarbija ostukorvis esindatud kaupade loendit ning osakaalusid ei ole kaua korrigeeritud,
 - majanduses valitseb täistõõhõive,
 - raha pakkumine kasvab ühtlase kiirusega,
 - õiged on vastusvariandid a ja b.
29. Inflatsiooni ülekandumise ehk inflatsioonispiraalide näideteks on järgmist tüüpi spiraalid:
- hinnad-palk-hinnad,
 - hinnad-intressid-hinnad,
 - hinnad-hinnad,
 - hinnad-valuutakurss-hinnad,
 - kõik loetletud inflatsioonispiraalid.
30. Perioodil, kus inflatsioon kiireneb, kipuvad nominaalsed intressimäärad:
- langema, kuna raha väärtus langeb;
 - langema, kuna ka töötusemäär kahaneb;
 - tõusma, kuna raha väärtus langeb;
 - tõusma, kuna töötusemäär tõuseb;
 - olema suhteliselt püsivad.

TEHKE ÕIGE VALIK (0 kuni 4 õiget vastust)

31. Põhilised kontseptuaalsed ja statistilised probleemid tarbijahinnaindeksi THI kasutamisel ilmnevad, kuna:
- THI on konstrueeritud selliselt, et põhiliselt arvestatakse vaid vähekindlustatud inimeste vajadusi ning eiratakse ülejäänud tulugruppide elukallidust;
 - sellised tarbijate kulutused nagu alkohoolsete jookide ost või kontserdipiletite maksumus ei leia THI-s kajastamist;
 - ei suudeta hinnata elukondliku teeninduse väärtust ning hinnataset;
 - tüüpilise tarbija kaupade ja teenuste ostukorvist puudub varimajandusega seonduv;
 - THI määrab vaid jooksva aasta hinnataseme muutusi;
 - tarbijahinnaindeks on tegelikult arvvaärtuselt sama, mis tootjahinnaindeks.

32. Ühiskond võib inflatsioonist ka kasu saada, kui:
- a) ettevõtted investeerivad tänasel päeval rohkem, kuna hinnatõus on neile signaalsiks, et tulevikus on võimalik saada suuremat kasumit ja kapitalikaupade soetamine on tulevikus üldise hinnatõusu tõttu kallim;
 - b) kogu majanduse seisukohast vajalikud relatiivsete hindade muutused teostuvad inflatsiooni tõttu kergemini;
 - c) avaliku sektori ekspansiivne majanduspoliitika on kergemini teostatav, sest riigi maksutulud kasvavad inflatsiooni tõttu kiiremini;
 - d) viletsuse indeks kasvab;
 - e) tegemist on jooksva ehk galopeeriva inflatsiooniga;
 - f) elanikkonna põhiosa eelistuseks on olnud koguda endale pensionieaks piisavalt rahalisi vahendeid.
33. Mõõdukas inflatsioon:
- a) ei põhjusta ühiskonnale mitte mingisuguseid kulusid,
 - b) on poliitikute jaoks majanduspoliitika läbiviimise seisukohast väheoluline,
 - c) võib moonutada relatiivseid hindasid,
 - d) viib suhteliselt märkamatu, varjatult üldise hinnataseme tõusule,
 - e) kutsus esile disinflatsiooni,
 - f) vähendab tarbimiskulutusi ja koos sellega ka majanduskasvu.
34. Kogunõudluse ja kogupakkumise üheaegsel suurenemisel on esmane osa:
- a) kuluinflatsiooni tekkimises,
 - b) struktuurse inflatsiooni tekkimises,
 - c) majandusootuste inflatsiooni tekkimises,
 - d) administratiivsete hindade inflatsiooni tekkimises,
 - e) hüperinflatsiooni süvenemises,
 - f) deflatsiooni tekkimises.
35. Kui majanduses valitseb hüperinflatsioon, siis
- a) on inimestel ajend kulutada oma raha nii ruttu kui võimalik,
 - b) takistavad teadmatus ja ebamäärasus tuleviku suhtes investeerimast,
 - c) muutuvad üldiseks kaupade ja teenuste bartertehingud (kauba vahetamine kauba vastu),
 - d) on inimestel raha säästmiseks rohkem põhjusti,
 - e) tõuseb üldine hinnatase vähemalt 50 protsenti aastas,
 - f) viib selline inflatsioon riigi rahasüsteemi korrastumiseni.

LAHENDAGE ÜLESANDED

36. Kasutades tabelis esitatud ja teie poolt arvatud nominaalseid ning reaalseid sisemajanduse koguprodukti SKP näitajaid ja SKP deflaatorit, täitke tabeli tühi veerg ja vastake küsimustele.

Aasta	Nominaalne SKP (miljardit \$)	SKP deflaator (1982 = 100)	Reaalne SKP (miljardit \$)
1929	103,9	14,6	
1933	56,0	11,2	
1939	91,3	12,7	
1949	260,4	23,5	
1959	495,8	30,4	
1969	963,9	39,8	
1979	2508,2	78,6	
1989	5200,8	126,3	

- A. Arvutage reaalse SKP näitajad 1982. aasta kui baasaasta hindades ja täitke tabeli neljas veerg.
- B. Milline oli reaalse SKP protsentuaalne kasv ajavahemikul 1929–1989?
- C. Milline oli nominaalse SKP protsentuaalne kasv ajavahemikul 1929–1989?
- D. Millest on põhjustatud küsimuste b ja c vastuste lahknevus?
- E. Arvutage reaalse SKP protsentuaalne kasv järgmiste kümneaastaste perioodide kohta: 1940-ndad, 1950-ndad, 1960-ndad, 1970-ndad ja 1980-ndad aastad.

37. Tabelis on esitatud tarbija poolt kasutatava kaupade ja teenuste võrreldava ostukorvi kuu keskmine maksumus vastavate aastate jooksvates hindades.

Aasta	Ostukorvi maksumus, kr	Hinnaindeks, kui 6. aasta = 100
1	2000	
2	2200	
3	2500	
4	3000	
5	4000	
6	5000	
7	7000	
8	8000	
9	9000	
10	11000	

- A. Arvutage kõigi aastate hinnaindeksid, kui baasaastaks on kuues aasta, ja kirjutage tabeli kolmandasse veergu.
- B. Oletame, et 8. aastal toimub tootmises tehnoloogiline revolutsioon, mis tõstab ühe ostukorvi kuuluva hüvise kvaliteeti märgatavalt. Kui hinnaindeks oleks kohandatud selliste kvaliteedi muutuste arvestamiseks, mis juhtuks siis tabelis esitatud hinnaindeksite arvuliste väärtustega?
38. Täitke alljärgneva tabeli tühjad lahtrid.

Aasta	Tarbijahinnaindeks THI (1983 = 100)	Nominaalne tulu (jooksvates hindades)	Reaalne tulu (1983. a. hindades)
1967	30	20 000	
1974	50		56 000
1980		40 000	60 606
1983	100	42 000	
1990	130	45 000	

39. Oletades, et ametiühingud on saavutanud läbirääkimistel valitsusega miinimumpalga tasemeks tabelis toodud näitajad, vastake küsimustele.

Aasta	Nominaalne miinimumpalk tunnis (krooni)
1997	25,00
1998	27,50
1999	32,00
2000	35,00

- A. Kui suur on igal aastal nominaalpalga tõus protsentides?
- B. Mis juhtub reaalse palgaga, kui oletada, et inflatsioonimäär on püsivalt 10% aastas?

40. Joonistage kogunõudluskõver AD_0 ja kogupakkumiskõver AS_0 ning näidake, kuidas kogunõudluskõvera nihe asendisse AD_1 võib põhjustada nõudlusinflatsiooni. Tähistage kõverate lõikepunkt tähisega R. Uut kogupakkumiskõverat AS_1 kasutades näidake, kuidas tekib stagflatsioon, tähistades kõverate lõikepunkti S-ga.

41. Alljärgnevas tabelis on esitatud inimeste summaarsed ehk agregeeritud isiklikud tulud (sissetulekud) USA-s perioodil 1929 – 1990 miljardites dollarites ja vastava aasta tarbijahinnaindeksid THI, kui baasaastaks on 1984.

Aasta	Isiklik tulu (jooksvad hinnad)	THI 1984 = 100	THI 1990 = 100
1929	84,3	15,5	
1933	46,3	11,6	
1960	409,4	29,6	
1970	831,8	38,8	
1980	2258,5	82,4	
1983	3290,0	100,0	
1990	4645,6	130,7	

- A. Teisendage 1984 aasta THI tarbijahinnaindeksiks, mille baasaastaks on 1990 ja täitke tabeli neljas veerg.
 B. Mitme protsendi võrra langesid hinnad ajavahemikul 1929–1933?
 C. Kui aastatel 1990 ja 1991 kasvas nominaalne isiklik tulu 6 protsenti ja inflatsioonimäär oli 4 protsenti, milline oli siis reaalse isikliku tulu kasv? Mitme miljardi võrra kasvasid reaalsed tulud?

42. Juku ja Manni kulutuste mudel on esitatud järgnevas tabelis.

	Ühiku- hind aastal 1	Ühiku- hind aastal 2	Ühiku- hind aastal 3	Ostetud ühikuid (ostukorv)		
				Juku	Manni	Kesk- mine
Kompvekid	5,0	7,5	10,0	10	30	
Bensiin	10,0	15,0	18,0	10	8	
Disketid	15,0	10,0	8,0	10	2	
Aasta 1 hinnaindeks	X	X	X			
Aasta 2 hinnaindeks	X	X	X			
Aasta 3 hinnaindeks	X	X	X			

- A. Kasutades aastat 1 kui baasaastat, arvutage individuaalsed hinnaindeksid Juku ja Manni jaoks, eeldades et kummagi tarbimismudel (ostukorv) jääb samaks ka järgnevatel aastatel. Lihtsaim tee hinnaindeksit arvutada on kõigepealt kalkuleerida, kui palju kumbki kulutaks oma püsiva ostukorvi kaupade ostmiseks muutunud ühikuhindade korral aastatel 2 ja 3. Seejärel tuleb ostukorvi maksumus jagada aasta 1 (baasaasta!) ostukorvi maksumusega ja korrutada 100-ga, saades tulemuseks vastava hinnaindeksi.
 B. Arvutage ka keskmine hinnaindeks, mis ühendaks nii Juku kui ka Manni ostukorvid. Kandke tulemus tabelisse.
 C. Kumb neist sai rohkem kahju keskmiste hindade muutumise (inflatsiooni) tõttu? Kuidas põhjendate vastust?

43. Võtke arvutuse aluseks tarbimiskorv, mis koosneb ainult kahest kaubarühmast, kusjuures toidukaupade osakaal on 0,7 ja riiete osakaal 0,3. Kui suur on üldine tarbijahindade muutus, kui toidukaupade hinnad tõusid keskmiselt 5% ja riiete hinnad alanesid 15%?

**KOMMENTEERITUD VASTUSED MAKROÖKONOOMIKA ÜLESANNETE JA
HARJUTUSTE KOGULE, Külim, 2001**

**ptk IX. INFLATSIOON
lk 71-78**

1.d 2.g 3.a 4.i 5.f 6.b 7.i 8.c 9.e 10.h

11. **ÕIGE**, inflatsiooni liigendusi on erinevaid, antud juhul on tegemist liigendusega põhjuste järgi
12. **ÕIGE**, valemi järgi $[(\text{uuritava perioodi THI} - \text{baasperioodi THI}) / \text{baasperioodi THI}] \times 100$
13. **VALE**, nominaalpalk **jagatud** hinnaindeksiga
14. **ÕIGE**
15. **VALE**, **vähendab** võetud laenu reaalkäärtust (loomulikult siis, kui kokku on lepitud nominaalne intressimäär, mis ei ole seotud inflatsioonimääraga)
16. **VALE**, **Kuluinflatsioon** (ka pakkumispoolne inflatsioon) on tootmiskulude kasvust
17. **VALE**, Liigse **kogunõudluse** põhjuseks
18. **ÕIGE**
19. **ÕIGE**
20. **ÕIGE**, X kauba relatiivse hinna tõus tähendab, et ühe ühiku X-i eest saab rohkem ühikuid kaupa Y
21. **a** deflatsiooniline kasv tähendaks üldise hinnataseme langust, kui aga kogunõudlus AD kasvab (AD kõver nihkub üles paremale) kiiremini kui kogupakkumine AS (AS kõver nihkub alla paremale) on tulemuseks kogutoodangu suurenemine koos töötuse vähenemise ja tööhõive kasvuga ning üldise hinnataseme tõus (inflatsioon)
22. **b** reaalsissetulek mõõdab nominaalsissetuleku tegelikku ostujõudu, sissetulek on laiem, üldisem mõiste kui palk (töötasu)
23. **c** hüperinflatsioonil on mitmeid definitsioone, antud juhul tasub tähele panna rõhuasetust üle 50% **kuus!** (mitte aastas)
24. **d**, nõudlusinflatsiooni põhjustavad kõik need tegurid, mis suurendavad kogunõudlust AD ja nihutavad AD kõverat üles paremale
25. **d**
26. **e**
27. **e**
28. **e**, tarbijahinnaindeksit THI (CPI) arvutatakse keskmise, tüüpilise tarbija ostukorvi alusel, kui konkreetse isiku ostukorvi struktuur erineb oluliselt tüüpilise tarbija ostukorvist, või sellise isiku jaoks olla üldine hinnatõus nii suurem kui ka väiksem (vt ka näiteks ülesanne 42)
29. **e**
30. **c** reaalsuses kipuvad näiteks nominaalsed hoiuseintressimäärad siiski olema inflatsioonist madalamad
31. mitte ükski 32. abc 33. cd 34. bc 35. abc
36. **a)** 711,6 500,0 718,9 1108,1 1630,9 2421,9 3191,1 4117,8
reaalne SKP = $\{\text{nominaalne SKP} / \text{SKP deflaator}\} \times 100$ **NB!** baasaasta deflaator = 100-ga seega baasaastal (-perioodil) ka nominaalne SKP = reaalne SKP
- b)** 478,7% protsentmuutuse arvutame 1929 aasta suhtes kasutades reaalse SKP näitajaid, seega $\{(4117,8 - 711,6) / 711,6\} \times 100 = 478,66\%$
- c)** 4905,6% protsentmuutuse arvutame 1929 aasta suhtes kasutades nominaalse (ehk jooksvates hindades arvutatud) SKP näitajaid, seega $\{(5200,8 - 103,9) / 103,9\} \times 100 = 4905,58\%$
- d)** inflatsioon ehk üldise hinnataseme tõus, sest reaalseid näitajaid arvutatakse püsivhindades ehk mingi baasperioodi võrreldavates hindades, nominaalseid näitajaid aga antud ajaperioodil kehtinud hindades. Mida suurem on olnud inflatsioon, seda enam erinevad reaalse ja nominaalse koguprodukti näitajad
- e)** 1940-ndad 54,1% (arvutame võrreldes 1939-ga, seega $\{(1108,1 - 718,9) / 718,9\} \times 100 = 54,14\%$) jne 1950-ndad 47,2% 1960-ndad 48,5% 1970-ndad 31,8% 1980-ndad 29,0%
37. **a)** (esimese aasta hinnaindeksi HI saame kui teeme järgmise tehte
 $HI^{1 \text{ aasta}} = (2000 \times 100) / 5000 = 40$, analoogiliselt arvutame ka ülejäänud aastate HI-d. Arvutus baseerub põhimõttel, et baasaasta HI=100 ning baasaasta nominaalne ja reaalne ostukorvi väärtus on võrdsed 40 44 50 60 80 100 140 160 180 220
- b)** hinnaindeksi arvuline väärtus peaks olema väiksem pärast kaheksandat aastat

38. $THI = 66$ nominaalne tulu = 28 000 reaalne tulu = 66 667 42 000 34 615

Teades hinnaindeksi arvutusreeglit, mis on $THI = (\text{nominaalne näitaja} / \text{reaalne näitaja}) \times 100$, saame sellest seosest välja tuua ka ülejäänud arvutusvalemid:

Nominaalne näitaja = $(\text{hinnaindeks} \times \text{reaalne näitaja}) / 100$

Reaalne näitaja = $(\text{nominaalne näitaja} / \text{hinnaindeks}) \times 100$

39. a) 10% (arvutame nominaalpalga tõusu protsentides võrreldes eelmise aastaga ehk

näiteks $\{(27,5 - 25,0) / 25,0\} \times 100 = 10\%$ 16,4% 9,4%

b) reaalpalk jäi samaks 1998, suureneb 1999 ja väheneb 2000 ehk võrdleme eelmises küsimuses arvutatud nominaalpalga kasvutempot inflatsioonimääraga, kui inflatsioonimäär on väiksem kui nominaalpalga kasv, suureneb ka reaalpalk

40. nõudlusinflatsioon tekib AD nihkel üles paremale, stagflatsioon aga AS nihkel üles vasakule (AS-i vähenemist saab käsitleda ka kui negatiivset pakkumisšokki, mis tekitabki stagflatsiooni). NB! Stagflatsioon $\neq$ stagnatsioon!

41. a) 11,9 8,9 22,6 29,7 63,0 76,5 100 (vt ülesande 37 hinnaindeksi arvutuspõhimõtteid!)

b) 25,2% $\{(11,6 - 15,5) / 15,5\} \times 100 = 25,16\%$

c) 2% ja 92,91 miljardit

42. NB! ülesande tekstis on viga, diskettide ühikuhind aastal 1 on 15,0! (mitte 5!)

a) Juku 100,0 108,3 120,0

Mann 100,0 140,4 176,9

Juku ja Manni individuaalsete hinnaindeksite arvutamiseks peame teadma nende ostukorvide maksumust igal aastal.

Näiteks Juku ostukorv esimesel aastal maksab $\{(5,0 \times 10) + (10,0 \times 10) + (15,0 \times 10)\} = 300$, teisel aastal $(75 + 150 + 100) = 325$ ja kolmandal aastal $(100 + 180 + 80) = 360$

Juku hinnaindeksid kui püsivalt on baasaastaks aasta 1 (mitte aga eelmine aasta!) on:

$HJ_{\text{Juku 1 aasta}} = \{300 / 300\} \times 100 = 100,0$ NB! baasaasta hinnaindeks on alati 100!

$HJ_{\text{Juku 2 aasta}} = \{325 / 300\} \times 100 = 108,3$

$HJ_{\text{Juku 3 aasta}} = \{360 / 300\} \times 100 = 120,0$

b) keskmine 100,0 124,4 148,5 need hinnaindeksid on välja arvutatud Juku ja Manni hinnaindeksite aritmeetilise keskmisena!

NB! õigem oleks välja arvutada siiski ka keskmise, tüüpilise tarbija ostukorvide maksumused ning juba nende alusel kalkuleerida vastavad hinnaindeksid!

Näiteks keskmise tarbija ostukorv esimesel aastal maksab $\{(5,0 \times 20) + (10,0 \times 9) + (15,0 \times 6)\} = 280$ (pöörake tähelepanu ka keskmise tarbija poolt ostetud kaubaühikutele ostukorvis, vastavalt kompvekkide kogus $(10 + 30) / 2 = 20$, bensiin $(10 + 8) / 2 = 9$, disketid $(10 + 2) / 2 = 6$ ühikut), teisel aastal on ostukorvi maksumus $(150 + 135 + 60) = 345$ ja kolmandal aastal $(200 + 162 + 48) = 410$. Ostukorvide maksumuse kaudu arvutatuna tulevad ka keskmise, tüüpilise tarbija hinnaindeksid pisut erinevad eelpoolestatutest ehk

$HJ_{\text{keskmise tarbija 1 aasta}} = \{280 / 280\} \times 100 = 100,0$ NB! baasaasta hinnaindeks on alati 100!

$HJ_{\text{keskmise tarbija 2 aasta}} = \{345 / 280\} \times 100 = 123,2$

$HJ_{\text{keskmise tarbija 3 aasta}} = \{410 / 280\} \times 100 = 146,4$

c) Mann, kuna tema ostukorvis (ehk tarbimiskorvis) on suurema kaaluga esindatud hüvis (kompvekid), mille hind tõusis suhteliselt kõige rohkem ning suhteliselt kõige vähem on Mannil ostukorvis diskette, mille hind oluliselt kolmandaks aastaks langes

43. -1% (tarbimiskorvi kogumaksumus alanes 1% võrra).

Illustratsiooniks lihtne näide. Olgu algse tarbimiskorvi maksumus 100 krooni, sellest toidukaupade osa maksab 70 krooni ja riided 30 krooni. Kui toidukaupade hinnad tõusid keskmiselt 5%, maksab toit nüüd 73 krooni ja 50 senti ning riided, mis odavnesid 15%, 25 krooni ja 50 senti. Kokku maksab nüüd seesama tarbimiskorv $73.50 + 25.50 = 99.00$ krooni. Järelikult korv on odavnenud 1 protsendi võrra.

MAKROÖKONOOMIKA ÜLESANNETE JA HARJUTUSTE KOGU

**Koostajad:
Avo Org
Marge Sults**

KÜLIM

X. TÖÖHÕIVE JA TÖÖPUUDUS

Tööhõive ja tööpuuduse (töötuse) statistiline arvestus baseerub Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) metoodikal. Tööealine elanikkond jaotub majanduslikult mitteaktiivseks ja majanduslikult aktiivseks rahvastikuks ehk tööjõuks. **Majanduslikult mitteaktiivsed** on need, kes ei ole võimalised töötama või kes ei soovi töötada ja nn heitunud isikud („heidutatud töötajad”), s.t inimesed, kes on loobunud tööotsimisest, kuigi sooviksid tööd leida. **Tööjõud** koosneb nii täis- kui ka osaaajalise tööga hõivatutest ja töötutest. **Töötute** hulka loetakse need, kes on ilma tööta, otsivad aktiivselt tööd ja on nõus kohe tööle asuma.

Majandusliku aktiivsuse hindamiseks kasutatakse kolme näitajat:

- 1) **tööjõus osalemise määr** e **aktiivsuse määr** (*labor force participation rate LFPR*) = $(\text{tööjõud} / \text{tööealine rahvastik}) \cdot 100$
- 2) **tööhõive määr** = $(\text{töötavad} / \text{tööealine rahvastik}) \cdot 100$
- 3) **töötuse määr** = $(\text{töötud} / \text{tööjõud}) \cdot 100$

Töötuse liigid

1. **Siirdetöötus** ehk **friktsionaalne töötus** (või hõõrdetöötus) on tavaliselt vabatahtlik, lühiajaline ja tekib tööturu tehingukulude tõttu. Tehingukulud (käibekulud) on kulud, mis tekivad tööotsijal vabade töökohtade kohta informatsiooni hankimisel ja ettevõtetel seoses töötajate vallandamisega ning uute töötajate palkamisega.
2. **Struktuurse töötuse** olemasolu näitab tööjõu nõutava struktuuri ja pakutava struktuuri kokkusobimatust kas regioonis või riigis tervikuna. Ta tekib majanduse struktuuri muutumise tõttu, mis muudab osa ameteid ja erialasid mittevajalikuks ning samas tekitab uusi oskusi ja väljaõpet nõudvaid töökohti. See töötus on tavaliselt pikaajaline. Struktuurse töötuse alaliigiks peetakse mõnikord hooajalist töötust aastaegade poolt mõjutatavates majandusharudes.
3. **Tsükliline töötus** (Keynesi tööpuudus) tekib majanduslanguse tõttu ja on seotud kogutoodangu vähenemisega. Töötaoleku pikkus sõltub majanduslanguse kestusest. Majanduse stabiilse arengu perioodidel seda laadi töötust ei eksisteeri.

Töötuse loomulik ehk **naturaalne määr** (ka täishõive töötuse määr) on siirde- ja struktuurse töötuse määra summa, s.t niisugune töötuse määr, mis säilib ka majandusliku stabiilsuse perioodidel. Töötuse loomulikku määra mõjutavad demograafilised tegurid, sh migratsioon, tööealiste majanduslik aktiivsus, inimkapitali ja majanduse struktuur, töötajate mobiilsus, töötu abiraha suurus jm sotsiaaltoetused. Töötuse loomuliku määra korral on töö leidnute arv sama suur kui töö kaotanute arv. Järelikult, kui tööjõuturg on tasakaalus, on töötus **vabatahtlik**. Inimesed võiksid kiiresti leida tööd, kuid nad otsivad parema palga ja töötingimustega töökohta.

Mittevabatahtliku töötuse puhul inimesed tahavad töötada ja on võimelised tegema tööd kvalifikatsioonile vastava palga eest, kuid siiski ei leia tööd. Mittevabatahtliku töötuse üks vorme, **indutseeritud** töötus, on põhjustatud valitsuse sekkumisest tööjõuturul kas miinimumpalga või muude regulatsioonide kujul.

Töötusega seotud otsene kahju rahvamajanduse tasandil on mõõdetav kogutoodanguga, mis jäi saamata osa potentsiaalsete töötajate mittehõivamise tõttu. Töötuse ja kogutoodangu seost näitab **Okuni valem**

$$(Y_{FE} - Y) / Y = k (u - u_{FE})$$

kus Y_{FE} ja Y on vastavalt potentsiaalne ja tegelik kogutoodang, u ja u_{FE} on vastavalt tegelik ja loomulik töötuse määr. Otsene kahju üksikisiku (töötu) tasandil on väljendatav saamatajäänud tulu kaudu. Kaudne kaotus töötusest seisneb töötaja tööoskuste ja tööharjumuste kaotsiminekus, psüühilises diskomfordis ja perekonnaprobleemides ning kuritegevuse kasvus. Kasud töötusest tekivad tööjõuressursside jaotuse ja töödistsipliini paranemise läbi.

Passiivse tööpoliitikaga luuakse töötutele sotsiaalseid garantiisid ja kindlustatakse nende minimaalne materiaalne toimetulek. **Aktiivse tööpoliitikaga** luuakse juurde uusi töökohti, korraldatakse töötute ümberõpet, suurendatakse nende mobiilsust.

LEIDKE IGALE MÕISTELE VASTAV MÄÄRATLUS

Mõiste	Määratlus
1. Tsükliline töötus	a. on töökoha vahetuse tõttu tekkinud lühiajaline töötaolek
2. Majanduslikult mitteaktiivne rahvastik	b. on töötus, mida põhjustab majanduse struktuurimuutustest tingitud vabade töökohtade mittevastavus tööjõu pakkumisele vaadeldavas piirkonnas
3. Struktuurne töötus	c. on isik, kes küll soovib töötada, kuid on loobunud aktiivsest tööotsimisest, sest on veendunud, et ei suuda leida sobivat töökohta
4. Passiivne tööpoliitika	d. on eriti tüüpiline põllumajanduses, ehituses, turisminduses
5. Hooajaline töötus	e. on töötus, mis esineb majanduslanguste või kriiside ajal koos kogutoodangu vähenemisega
6. Heidunud isik e. „heidutatud töötaja”	f. tegutsevad varimajanduses ja reeglina ei arvestata neid tööjõu koosseisu ega loeta ka töötuteks
7. „Põrandaalused” töötajad	g. tegeleb töötuse tagajärgede leevendamisega, kehtestades sotsiaalseid garantiisid
8. Mittevabatahtlik töötus	h. on valdavalt põhjustatud valitsuse majanduspoliitikast, näiteks tööturu tasakaalupalgast kõrgema miinimumpalga kehtestamisest
9. Siirde- e. friktsionaalne töötus	i. on see tööealise rahvastiku osa, kes ei soovi töötada või ei ole selleks võimeline
10. Indutseeritud töötus	j. hõlmab isikuid, kes on valmis ja võimelised töötama oma kvalifikatsioonile vastava üldaktsenteeritud palga eest, kuid ei suuda sellele vaatamata tööd leida

ÕIGE – VALE. TEHKE VALE ÕIGES!

- ✓ Tööjõu hulka kuulub tööealise elanikkonna majanduslikult aktiivne osa, need on töösoovijad, kes on tööd leidnud, ja töösoovijad, kes pole tööd leidnud.
- ✓ Isik, kes ei ole tööga hõivatud, kuid soovib rakendust leida, otsides aktiivselt tööd ja on võimeline töökoha leidmisel ka kohe tööle asuma, klassifitseeritakse Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni ILO reeglite kohaselt heidunud isikuks.
- ✓ Mittevabatahtlik ehk sunnitud töötus on olukord, kus töötajad võiksid kiiresti leida tööd, kuid nad otsivad edasi parema palga ja tingimustega töökohta.
- ✓ Heidutatud ja „põrandaaluste” töötajate arvu kasv suurendab otseselt ka töötusemäära näitajat.
- ✓ Tööpuudus on kulukas nii individuaalsel kui ka ühiskonna tasandil ega too absoluutselt mingit kasu.

16. Kuna tsükliline töötus seostub reeglina ebapiisava kogunõudlusega majanduses, siis nimetatakse sellist töötust ka alanõudmise tööpuuduseks ehk Keynesi tööpuuduseks.
17. Majanduses eksisteerib täishõive, kui vakantsete töökohtade arv tööturul vastab töötajate arvule ja kõik, kes kehtiva palgamäära korral soovivad töötada, töö ka leiavad.
18. Tööjõu kõrged käibekulud, mis on seotud uute töötajate leidmise, palkamise ja väljaõpetamise ning vanade töötajate vallandamise kuludega, põhjustavad ka majandusliku languse perioodidel tasakaalutasemest kõrgemate palkade maksmist.
- ✓ 19. Tööjõus osalemise määr LFPR on arenenud turumajanduslikes riikides viimastel aastatel järjest kahanenud, kuna naised valivad järjest sagedamini tööalase karjääri kodusolemise asemel.

TEHKE ÕIGE VALIK (ainult üks õige vastusvariant)

- ✓ 20. Statistiline töötusemäär võib näidata tegelikust madalamat töötuse taset, kuna on olemas ka:
- a) petised, kes püüavad tagada enda heaolu töötü abiraha arvel;
 - b) hulk kõrgkoolidest väljalangenud noori, kes ei ole leidnud sobivat tööd;
 - c) heitunud isikud;
 - d) kodumajapidamises tegutsevad koduperenaised;
 - e) palgata sundpuhkused.
- ✓ 21. Koduperenaine, kes kasvatab ka oma kahte alaealist last, kuulub:
- a) tööjõu koosseisu,
 - b) töötute hulka,
 - c) heitunud isikute kategooriasse,
 - d) väljaspool tööjõudu olevate inimeste hulka,
 - e) „põrandaaluste” töötajate ridadesse.
22. Täistööhõive korral esindavad inimesed, kes vaatamata soovile ei ole suutnud leida tööd:
- a) tsüklilist töötust,
 - b) struktuurset ja hõõrdetöötust,
 - c) „põrandaaluseid” töötajaid,
 - d) varjatud töötust,
 - e) indutseeritud töötust.
- ✓ 23. Struktuurne töötus kasvab, kui:
- a) suur hulk üliõpilasi soovib suvevaheajaks leida tööd,
 - b) uute töötajate väljaõpetamise kulud on suuremad kui nende palkamisest saadav tulu,
 - c) ettevõtted pankrotistuvad majanduskriisi tõttu,
 - d) ametiühingud nõustuvad madalama miinimumpalgaga,
 - e) kasvab heitunud isikute arv.
24. Parimaks näiteks indutseeritud töötuse kohta on:
- a) üliõpilased, kes ei leia talveperioodil tööd;
 - b) töötajad, kes on kaotanud majanduse langusperioodil oma töökohad;
 - c) seadused, mis keelavad alla 18 aastaste noorte täispäevaga töö;
 - d) töötajad, kes ise lõpetasid omal soovil töölepingu;
 - e) ettevõtted, kus kõigilt töötajatelt nõutakse vähemalt keskharidust.

25. Möödunud kevadel keskkooli lõpetanud Salme otsib täiskoormusega töökohta, kuid on siamaani lükanud tagasi kõik tööpakkumised, kuna ei soovi asuda tööle lihttöölisena. Salmet võime lugeda:
- a) tahtmatu töötuse esindajaks,
 - b) tsükliliselt töötuks,
 - c) struktuurselt töötute hulka,
 - d) vabatahtlikult töötuks,
 - e) sesoonselt töötuks.
26. Keskmiselt võetuna pikeneb töötaoleku ajaline kestus:
- a) majandustsükli langusperioodidel,
 - b) kui inimeste valmisolek vahetada elukohta on madal,
 - c) kui inimeste erialane ettevalmistus on kitsapiiriline,
 - d) olukorra tõttu, kus töötuse kompensatsioon (töötu abirahasid) on suhteliselt lihtne saada,
 - e) kõigil eelnimetatud juhtudel.
27. Töötuse alloktiivne (paigutuslik) kasu ilmneb põhiliselt selles, et:
- a) logelejaid on kergem vallandada,
 - b) palgad langevad suhteliselt kergemini, võrreldes kulutustega kapitalile,
 - c) töötajaid koolitatakse ümber,
 - d) on olemas töötuse vastane kindlustussüsteem,
 - e) tehingukulud (tööjõu käibekulud) töötsijate ja vabade töökohtadega firmade jaoks kahanevad.
28. Töötuse sotsiaalsed kulud **ei sisalda**:
- a) töötute enesehinnangu langust,
 - b) loobumist edasiõppimisest raske majandusliku olukorra tõttu,
 - c) illegaalsete tegevuste suurenemisest johtuvaid kahjusid,
 - d) valmistamata jäänud toodangu väärtust,
 - e) enesetappudest ja suitsiidikatsetest tulenevaid kahjusid.
29. Töötuse majanduslikke kulusid võib ligikaudselt väljendada, mõõtes:
- a) hõõrdetöötuse tõttu kasvanud töötute abiraha väljamakseid,
 - b) abielulahutuste kasvu töötuks jäänute perekondades,
 - c) hüviste väärtust, mida töötud oleksid võinud toota,
 - d) töötuse tõttu kasvanud kuritegevuse kahjusid,
 - e) uute töökohtade loomiseks tehtud kulutusi.
30. Majanduspoliitiliste meetmetega püütakse vähendada esmajoones:
- a) siirdetöötust,
 - b) tsüklilist töötust,
 - c) struktuurset töötust,
 - d) vabatahtlikku töötust,
 - e) töötuse loomulikku määra.

TEHKE ÕIGE VALIK (0 kuni 4 õiget vastust)

31. Siirdetöötus:
- a) on töötus, mida on võimalik elimineerida, kasutades sobivaid töötusevastaseid programme,
 - b) on majandustegevuse normaalne tulemus,
 - c) on tavaliselt põhjustatud majanduses toimunud põhjalikest struktuuri muutustest,
 - d) tekib tänu tööturu tehingukuludele (tööjõu käibekuludele)
 - e) on üldreeglina vabatahtlik,
 - f) on tavaliselt suhteliselt lühiajaline.

- 32. Tsüklikiline töötus:**
- omab kalduvust pikendada töötuna olemise keskmist aega,
 - muutub koos äritsükli faasidega,
 - võib väheneda, kui tühistatakse miinimumpalga seadus,
 - esineb tööjõu nõudluse või pakkumise muutumisena kalendriaasta jooksul,
 - on kõrgeim äritsükli langusfaasis,
 - tõstab tegeliku töötusemäära loomulikust töötusemäärast kõrgemale.
- 33. Isikud loetakse:**
- töötuteks, kui nad ei ole tööga hõivatud, kuid on võimelised töötama ja soovivad tööd leida;
 - töötavateks, kui nad ei töötanud ajutiselt seoses haiguse, puhkuse, streigi, täiendõppe viibimise jms tõttu;
 - töötavateks, kui nad uuritava nädalal töötasid ja said selle eest tasu kas palgatöötajana, vabakutselisena või ettevõtjana;
 - tööjõu hulka kuuluvateks, kui nad on vaimselt ja füüsiliselt võimelised tööd tegema, kuid ei soovi töötada;
 - tööjõu hulka kuuluvaks, kui nad põhitegevusena õpivad kõrgkoolis;
 - töötavateks, kui nad töötasid otsese tasuta oma talus.
- 34. Struktuurne töötus:**
- ei ole valitsuse majanduspoliitika seisukohast eriliseks probleemiks;
 - puudutab esmajoones aegunud väljaõppe ja kvalifikatsiooniga isikuid;
 - on tööpuudus, mille vastu saab võidelda tööjõu ümberkoolitusprogrammidega;
 - tabab esmajoones kõrge haridustasemega inimesi;
 - võib esineda ka hooajalise töötusena;
 - on reeglina pikaajaline.
- 35. Passiivne tööpoliitika seisneb tööturu reguleerimises,**
- suurendades tööturust abirahasid ja materiaalseid toetusi,
 - organiseerides sotsiaalseid abitoetusi,
 - stimuleerides ettevõtlust ja luues uusi töökohtasid,
 - täiustades tööturu organisatsiooni,
 - doteerides riiklikult elanikkonna ümberasustamist kõrge tööjõu nõudlusega piirkondadesse,
 - kehtestades töötutele sotsiaalseid garantiisid.

LAHENDAGE ÜLESANDED

- ✓ ✓ **36.** Oletame, et Muppetlandia riigis on 20% rahvastikust alla 16 aasta vanad või pensionieas. Riigi kogu tööealisest elanikkonnast moodustavad 50% naised ja 50% mehed. Naiste tööjõus osalemise määr LFPR on 75% ja meeste oma 85%. Muppetlandias töötab 48 miljonit inimest osalise tööajaga ja 96 miljonit täistööajaga. Hõõrdetöötuse määr on 4% ja struktuurse töötuse määr 2%. RKP on 60 mld. Kasutades toodud andmeid, täitke alljärgnevas loendis lüngad.

Kogu elanikkond	250 miljonit
Tööealine elanikkond	...
Tööjõud	...
Töoga hõivatud	...
Töötud	...
Heidutatud töötajad	20 miljonit

37. Võttes aluseks ülesandes 36 esitatud arvandmed, vastake järgmistele küsimustele.

- A. Kui suur on Muppetlandia töötusemäär?
- B. Kui palju inimesi on tsükliliselt töötud?
- C. Kasutage Okuni valemit koefitsiendiga $k = 2,5$, et leida, kui suur on tööpuuduse tõttu saamata jäänud rahvuslik koguprodukt RKP.
- D. Kui pooled heidutatud töötajatest asuvad aktiivselt tööd otsima, kui suur on siis töötusemäär?

38. Täitke tabel ja vastake järgnevatele küsimustele.

	1996	1997
Tööealine elanikkond (tuhat inimest)	16 000	16 260
Tsiviiltöajõud (tuhat inimest)	12 192	12 388
Töoga hõivatud (tuhat inimest)	10 888	11 002
Tööhõivemäär		
Töötud		
Töötusemäär		

- A. Kuidas on võimalik, et nii töötavate kui ka töötute arv on 1997 aastal kasvanud?
- B. Kas aastal 1997 valitses täistööhõive, kui loomulikuks töötuse määraks lugeda 6%?

39. 1993. aastal oli USA rahvastik 256 394 tuhat inimest, kellest 192 690 tuhat olid vanuses 16 või vanemad. Töajõu hulka kuuluvate inimeste arv koos sõjaväelastega oli 132 724 tuhat, tsiviiltöajõudu oli 131 387 tuhat ja tsiviil-elanikkonnast töötas 123 414 tuhat inimest. Arvutage:

- a) hõivatute protsentuaalne osakaal kogu rahvastikust,
- b) tööealiste inimeste töajõus osalemise määr LFPR,
- c) kogu töötusemäär (koos sõjaväelastega),
- d) tsiviilelanikkonna töötusemäär.
- e) Miks on kogu töötusemäär madalam kui tsiviilelanikkonna töötusemäär?

40. Klassifitseerige järgmistele näidetele varal isikud kas töötavateks **Emp**, töötuteks **Un** või väljaspool töajõudu olevateks **NLF**:

- a) täistööpäevaga taksojuhi ametit pidav Harri, kellel on PhD kraad bioloogias ja kes kulutab iga päev paar tundi selleks, et otsida oma kvalifikatsioonile vastavat teadustöötaja või õppejõu kohta;

Emp Un NLF

- b) päevase õppevormi üliõpilane, kes on ajutiselt kaotanud õhtuse arvu-tioperaatori töö ajalehetoimetuses, kuna trükitööliste ametiühing kuulutas välja streigi;

Emp Un NLF

- c) vabakutseline kirjanik, kes ei ole juba mitu nädalat kirjutanud ühtegi lehekülge oma uuest romaanist, sest esialgu kogub ta arhiividest materjali;

Emp Un NLF

- d) juba teist kuud haiglaravil viibiv politseinik, kes sai haavata tulevahetuses kurjategijatega;

Emp Un NLF

- e) endine kaevur, kes tervistkahjustava töö tõttu jäi pensionile 56 aastaselts ja nüüd kasvatab koduaias roose müügiks.

Emp

Un

NLF

41. Kasutades alljärgneva tabeli andmeid, mis iseloomustavad Paradiso riigi rahvastiku ja tööhõive näitajaid, arvutage ja täitke tühjad kohad tabelis ning vastake küsimustele.

	juuli 1997	detsember 1997
Tööealine elanikkond	2 000 000	2 100 000
Tööjõud, sealhulgas:	1 000 000	
Töötavad (hõivatud)	920 000	900 000
Töötud		50 000
Tööhõivemäär		
Töötusemäär		
Tööjõus osalemise määr LFPR		

- A. Millised on võimalikud elanike arvu kasvu põhjused?
- B. Mis põhjusel on tööjõu arvukus detsembris vähenenud? Sellist liiki töötust nimetatakse tavaliselt ... töötuseks, sest ...
- C. Kas ükski neist statistilistest näitajatest sisaldab ka heidutatud töötajaid? Milline (millised)?

**KOMMENTEERITUD VASTUSED MAKROÖKONOOMIKA ÜLESANNETE JA
HARJUTUSTE KOGULE, Külim, 2001**

**ptk IX. TÖÖHÕIVE JA TÖÖPUUDUS
lk 79-86**

1.e 2.i 3.b 4.g 5.d 6.c 7.f 8.j 9.a 10.h

11. ÕIGE, *tööjõud=tööga hõivatud ehk töötavad + töötud*

12. VALE, *klassifitseeritakse ILO reeglite kohaselt töötuks.*

13. VALE, *Vabatahtlik ehk mittesunnitud* töötus

14. VALE,*ei suurenda* otseselt töötusemäära näitajat (sest kumbki nimetatud kategooria, ei heidutatud ega pörandaalused töötajad, ei kuulu tööjõu ehk majanduslikult aktiivsete hulka)

15. VALE, ...*kuid võib tuua ka kasu (NB! tasub analüüsida, millised võivad olla töötuse kasud!)*

16. ÕIGE

17. ÕIGE, *täishõive aga ei tähenda 0 protsendilist töötuse määra*

18. ÕIGE

19. VALE,*LFPR* *viimastel aastatel järjest kasvanud*,

20. c, *heitunud isikuid (heidutatud töötajaid) ei loeta majanduslikult aktiivseteks, seega ei mõjuta nende arvu muutumine otseselt ka töötuse määra näitajat, kui ei muutu tööjõu arvukus!*

21. d, *koduperenaised kuuluvad majanduslikult mitteaktiivsete kategooriasse (on väljaspool tööjõudu „not in labour force - NLF“)*

22. b, *ehk tegemist on nn loomuliku ehk naturaalse töötusega*

23. b

24. c

25. d

26. e

27. e

28. d

29. c

30. b, *töötuse „loomulikke“ komponente, esmajoones hõorde- ehk friksionaalset töötust ning struktuurset töötust on majanduspoliitiliste meetmetega väga raske, kui mitte võimatu 0 tasemele viia*

31. bdef 32. abef 33. abcf 34. bcef 35. af

36. *tööealine elanikkond 200 miljonit ehk 80% 250 miljonist on = $0,8 \times 250 = 200$ miljonit*
tööjõud 160 miljonit Tööealisest elanikkonnast on 100 miljonit naist ja 100 miljonit meest. Tööjõus osalemise määr LFPR (ehk aktiivsuse määr) näitab tööjõu hulka tööealisest elanikkonnast, seega naised on tööjõus 75 miljonit ning mehi 85 miljonit, kokku on tööjõu hulk $75 + 85 = 160$ miljonit
tööga hõivatud 144 miljonit, mis on arvatud osalise ja täistööajaga inimeste summana ehk $48 + 96 = 144$ miljonit, töötud 16 miljonit ehk töötute arv = $\text{tööjõud} - \text{töötavad} = 160 - 144 = 16$ miljonit

37. NB! *Võttes aluseks ülesandes 36 esitatud arvanded*

a) $10\% \text{ töötuse määr} = (\text{töötud} / \text{tööjõud}) \times 100 = (16 / 160) \times 100 = 10\%$

b) $6,4 \text{ 10 protsendilisest töötuse määra on 6 protsentpunkti loomulik töötus (hõordetöötuse määr + struktuurse töötuse määr) järelikult 4 protsentpunkti on tsükliline töötusemäär. Tsükliliselt töötuid inimesi on seega kõigest 16 miljonist töötust 40 protsenti ehk 6,4 miljonit}$

c) 6 mld. *Vt Okuni valem lk 80. Kuna tegelik töötuse määr on 4 protsentpunkti kõrgem kui loomulik (ehk 6% töötuse määr), siis võiks praegu tsükliliselt töötute panus olla täiendav toodang (Okuni valemi „vasak pool“ = $2,5 \times (10 - 6) = 10\%$ RKP-st) ehk 6 miljardit.*

d) $15,3\% \text{ töötuse määra arvutamisel suurenevad nii töötute arv } (16 + 10) = 26 \text{ miljonit töötut kui tööjõu kogus } 160 + 10 = 170 \text{ miljonit, mis annab töötuse määra } (26 / 170) \times 100 = 15,29\%$

38. 1996 68,1% 1304 tuhat 10,7%

1997 67,7% 1386 tuhat 11,2%

a) *sest tööealine elanikkond on kasvanud nii migratsiooni kui noorte tööikka jõudmise tõttu*

b) *ei valitsenud, sest tegelik töötusemäär on kõrgem loomulikust töötusemäärast*

39. a) $48,7\% \text{ } (123\,414 / 256\,394) \times 100 = 48,81\%$

b) $68,9\% \text{ } (132\,724 / 192\,690) \times 100 = 68,88\%$

- c) 6% töötuse määr = $\{132\,724 - (123\,414 + 1337) / 132\,724\} \times 100 = 6,01\%$
 d) 6,1% tsiviilelanikkonna töötuse määr = $\{131\,387 - 123\,414\} / 131\,387 \times 100 = 6,07\%$
 e) sest sõjaväelaste hulgas ei ole töötuid

40. NB! antud ülesande puhul tuleb väga täpselt lähtuda kõigist ILO määratlustest (millised on tööga hõivatud inimeste tunnused ja keda saab pidada töötuks NB! kolm tunnust, mis peavad esinema töötu inimese korral üheaegselt). Inimesed kes ei ole ei tööga hõivatud ega ka töötud, kuuluvad majanduslikult mitteaktiivsete kategooriasse ehk on „väljaspool tööjõudu“ NLF, sh näiteks heidutatud töötajad, täiskoormusega (päevases õppevormis) õppijad ning koduperenaised, jt).

- a) E
 b) NLF
 c) E
 d) E
 e) NLF

41. juuli 1997

töötuid 80 000 tööhõivemäär 46% töötusemäär 8% LFPR 50%

detsember 1997

tööjõud 950 000 tööhõivemäär 45,2% töötusemäär 5,3% LFPR 45%

- a) sisseränne/migratsioon (ehk mehhaaniline iive), loomulik iive
 b) suur osa noortest, kes sisenesid aktiivsesse rahvastikku peale kooli lõpetamist, asub sügisel edasi õppima, hooajaline töötus
 c) tööealine elanikkond, seega ka LFPR näitaja ja tööhõive määr